

Nyelveken túl, kultúrák között

A fordító mint kultúra- és irodalomközvetítő 2. (Szerk. Busa Krisztina, János Szabolcs, Tamássy-Lénárt Orsolya) Erdélyi Múzeum-Egyesület–Partium Kiadó, Kolozsvár 2024. 284 oldal.

A Busa Krisztina, János Szabolcs és Tamássy-Lénárt Orsolya által szerkesztett *A fordító mint kultúra- és irodalomközvetítő 2.* című könyv az Erdélyi Múzeum-Egyesület és a Partium Kiadó gondozásában jelent meg 2024-ben. A kötetben olvasható szövegek a 2022 szeptemberében *A fordító mint kultúra- és irodalomközvetítő* című, második alkalommal megrendezett nemzetközi tudományos konferencián elhangzott előadások írott változatai. A kötet interdiszciplináris jellegű, a benne foglalt 16 tanulmány szerzői több tudományág keretein belül járják körül a fordítással és a fordító szerepével kapcsolatos felmerülő kérdéseket. A tanulmányok négy nagy fejezetbe szerveződnek: *Irodalmi és kulturális cserefolyamatok Erdélyben*, *Magyar–német kulturális transzfer*, *Fordítói hagyatékok*, *Költő – művész – fordító*. A következőkben a négy fejezet mentén kitérek az őket alkotó szövegekre, röviden összefoglalva azok célkitűzéseit és a bennük felvetődő kérdéseket.

Az első, az *Irodalmi és kulturális cserefolyamatok Erdélyben* címet viselő fejezet négy tanulmánya a trianoni békeszerződés utáni Erdélyben egymás mellett élő különböző kultúrák közti kapcsolatot járja körül más-más irányokból, és más szempontokra helyezve a hangsúlyt. A fejezetet és egyben a kötetet is Albu-Balogh Andrea

Urbánus transzilvanisták az erdélyi magyar irodalomban – a román recepció tükrében című szövege nyitja. A szerző három, a két világháború között alkotó erdélyi magyar szerző – nevezetesen Ligeti Ernő, Karácsony Benő és Molter Károly – román recepcióján keresztül igyekszik áttekinteni, hogy Trianont követően lehetségesek voltak-e a román–magyar cserefolyamatok, illetve amennyiben igen, ez milyen mértékben és hogyan volt kivitelezhető. A három alkotó – a szerző elmondása szerint – némiképp a transzilvanista kánon perifériáján helyezkedik el, így a tanulmány másik célkitűzése bizonyos mértékig annak feltérképezése is, hogy a román kritika miként viszonyult az életművek legrelevánsabb közös jegyéhez: a korabeli erdélyi város humoros, ironikus és szatirikus ábrázolásához. A tanulmány részletezi a Trianon utáni Erdélyben elsősorban a román–magyar kulturális kapcsolatteremtésről kialakult diskurzusokat, illetve a kezdeményezések jellegét és eredményességét, kiemelve többek között az *Erdélyi Helikon*, valamint a PEN Club jelentős szerepét. Ezt követően a szerző egyrészt a magyar irodalmi alkotások románra való fordítására irányuló törekvéseket veszi számba, valamint a korszakban a magyar irodalomról szóló román nyelvű tanulmányirodalmat is vizsgálja. Mindezek után a következtetés

Salamon Eszter-Júlia (2002) – mesterképzős hallgató, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, *eszter.julia.salamon@stud.ubbcluj.ro*

<https://doi.org/10.36373/em-2025-3-22>

az, hogy a román–magyar kultúrkapcsolatok ugyan korántsem nevezhetők akadálymentesnek az említett korszakban, azonban a két kultúra közti párbeszéd kialakítására való törekvéseket nem tekinthetjük hiábavalónak sem.

Az ezt követő tanulmány János Szabolcs tollából származik, és a „*Mi is elibetek jövünk, Klingsor vitézei...*” *Találkozás, fordítás, közvetítés: a Pásztortűz, az Erdélyi Helikon és a Klingsor együttműködése a transzilvanizmus jegyében* címet viseli. A szerző abból indul ki, hogy a trianoni békeszerződés nyomán a magyar kisebbségnek nemcsak a saját irodalmát kellett megteremtenie, hanem szembe kellett néznie az irodalmi centrumok hirtelen megszűnésével is, melynek hozadékeként új intézményeket kellett alapítaniuk az alkotóknak. Az előző tanulmánnyal ellentétben, melynek fókuszában a többségi és kisebbségi kultúrák találkozási pontjainak kérdése állt, ebben a szövegben egy izgalmas, új perspektíva érvényesül. A címben megjelölt három sajtóorgánium mentén nem a többség-kisebbség együttélése kerül előtérbe, hanem két kisebbségi – a magyar és a szász – kultúra párbeszéde.

A tanulmányt Tóth Orsolya *A fordítások Erdély-képe. Bánffy Miklós Erdélyi történetének magyar és német recepciója* című szövege követi, amelyben az említett trilógia magyar recepciója, illetve az Andreas Oplatka általi német fordítás kapcsán kialakult német recepciót a szerző vizsgálatának tárgya. A szöveg bevezetőjében megfogalmazódik a fordítói munkával kapcsolatosan az, ami az egész kötetre vonatkozóan és a fordítás kérdésének tekintetében is releváns: „A fordító azonban nem csak fordít, hanem kutat, megfigyel, értelmez” (57). Bánffy Miklós trilógiájának fordítása egy több szempontból is fontos vállalkozás, azonban a fordító saját bevallása szerint sem egyszerű. A tanulmányban felvetődik a kérdés, hogy egy mű hogyan változik meg egyrészt a fordítás, másrészt a befogadó kultúra tekintetében.

Az egyik lényeges következtetés, hogy Bánffy trilógiájának kapcsán a német recepcióban a szövegben hangsúlyos erdélyi szellemiség kevésbé, a mű európai jelentősége viszont mindenképpen teret kap.

A fejezet utolsó szövege a Bartha Katalin Ágnes által írt *Intézményépítés és fordítói teljesítmények: Domokos Géza kultúráközvetítő szerepe*. A szöveg egyfajta folytatása a szerző egy korábbi kutatásának, melyben azt vizsgálta, hogy a Kritérium Könyvkiadó intézményén belül hogyan tudtak érvényesülni és teret kapni a kisebbségek egy diktatórikus kommunista rendszerben. Ebben a tanulmányában a hangsúly az intézményről az igazgató Domokos Gézára tevődik át. A szerző számot ad egyrészt az igazgató által vállalt közvetítői szerepről, illetve áttekinti fordítói teljesítményeit is. Szót ejt a román–magyar kapcsolatok problematikusságáról, hogy ebben az esetben a korszakban nem beszélhetünk kölcsönösségről, hiszen míg a romániai magyar írók részéről megfigyelhető a nyitás a többségi irodalom felé, addig ez fordítva nem volt így, ebben a kontextusban pedig Domokos Gézának ennek az egyenlőtlenségnek a megszüntetésére tett törekvéseit helyezi előtérbe.

A kötet második fejezete a *Magyar–német kulturális transzfer*, amelyet Tamássy-Lénárt Orsolya *Majláth János mint a Himfy-versek fordítója* című tanulmánya indít. Ebben a szövegben a szerző Majláth János Himfy-fordításait vizsgálja, mindezt a fordító Kisfaludy Sándorhoz fűződő kapcsolatának kontextusában. A tanulmányban alapul veszi Majláth Kisfaludyval és Kazinczyval folytatott levelezését, valamint a fordítási folyamat végigkövetésében figyelmet fordít a Kisfaludy által tett javítási javaslatokra is.

A soron következő szöveg Blaskó Katalin *A trikolór egyik színe, avagy a Jókai-fordító Eduard Glatz* című tanulmánya, melyben Eduard Glatz szerkesztő és publicista életműve kerül fókuszba. A szerző nagyobb lépésekben végigköveti a folyamatot, mely

során a magyarországi német polgárság asszimilációja és az elmagyarosodás ellen küzdő szerkesztő és publicista Jókai-regények fordítójává válik.

Ezt követi János Eszter *Irodalomközvetítés és fordítás a Temesvarer Zeitungban: Adolf Sternberg és Adolf (Ötvös) Silberstein* című tanulmánya, amelyben a szerző a temesvári lap kulturális és irodalmi szerepét tekinti át. A polgári-liberális lap célja a több kultúra egymás mellett élésének támogatása és egy kulturális közeg fenntartása. Ez még hangsúlyosabbá válik Adolf Sternberg főszerkesztőségének idején – amely időszakra a tanulmány szerzője jelen esetben fókuszál –, ekkor ugyanis a folyóirat profilja jelentősen átalakult, és egy új, lokális színzettel gazdagodott. A szöveg tematizálja a temesvári és bánási, korabeli, többnyelvű környezetet, valamint a magyar irodalom helyét a *Temesvarer Zeitungban*, rámutatva annak jelentős szerepére.

Vajon fontos, hogy a mesében a béka hogyan alakul át királyfivá? Mi a különbség a között, hogy a felnőtté válás küszöbén álló királylány falhoz vágja vagy megcsokolja a békát? Ezek a kérdések csupán egy szeletét teszik ki mindannak, amit Kuser Judit *Idegen mesék integrációja a saját kultúrába. A Grimm testvérek mesegyűjteményeinek magyar fordításairól* című fejezet záró tanulmányában felmerül. A szerző a fordítás kérdéskörét egy kissé más irányból közelíti meg az előzőkhez képest, azonban bizonyos mértékben alapkövét is adja a többi szövegnek, abban az értelemben, hogy valójában az egyik kultúrából a másikba való átültetés szignifikáns voltát erősíti meg. Ennek a keretét a mesék szimbolizmusának és archetípusainak meghatározó szerepe adja. A szerző a Grimm testvérek meséinek magyar fordítási kísérleteit veszi végig, továbbá egy mese eredetijének és fordításainak összehasonlító elemzésén keresztül hangsúlyozza a fordítás fontosságát annak tekintetében, hogy a fordítói megoldások

következtében megfigyelhető egyes eltérések hogyan változtathatják meg egy mese szimbolikáját, ez pedig milyen következményekkel járhat a befogadók – elsősorban gyerekek – interpretációit illetően.

A harmadik fejezet – *Fordítói hagyatékok* – három tanulmányt foglal magában, melyek mindegyike egy-egy fordítói életrajz hagyatékanak kutatásához rendelkezésre álló levéltári források és hagyatéki anyagok vizsgálatát tartalmazza. Elsőként Józán Ildikó *Hagyatékek, kézirat, fordítás. Megjegyzések Kosztolányi Dezső fordítói életművéhez* című szövegében árnyalni kívánja a fordító Kosztolányi kissé öntörvényűként és önfejüként megrajzolt alakját azáltal, hogy bizonyos külső tényezők befolyására irányítja a figyelmet, mint például a fordítás mint megélhetési forrás problémája vagy általában a fordítási folyamat nehézségeire reflektálva. Vizsgálatában a szerző kitér mind a lírai, mind a próza- és drámafordításokra, és ugyan nem fogalmaz meg szignifikáns következtetéseket, annyit azért előrevetít, hogy a hagyatékek további vizsgálata árnyalhatja nem csupán Kosztolányi munkásságát, hanem a fordítás történelmi és kulturális kontextusát is.

Busa Krisztina *Ujlaky Sári (Charlotte) irathagyatéka a Münchener Magyar Intézet Regensburgi különgyűjteményeiben* című szövegben áttekinti a fordító jelenleg az MMI különgyűjteményeiben található hagyatékanak felépítését, illetve kitér életútjának főbb állomásaira is. Mindezek tükrében felvázol néhány lehetséges irányt és felvetődő problémát, amelyek további kutatások témáját képezhetik.

A fejezet utolsó szövege Szilágyi Zsófia Júliától származik, és *A megvásárolható művész. Ferenczy Valér Baudelaire-fordításairól* címet viseli. A szerző nem csupán a fordítói munkáról szól ebben a szövegben, hanem nagyobb léptékben végigköveti Ferenczy Valér útját a képzőművészettől a fordítói munkáig, kitérve a családi háttér fontosságára is. Részletesebben elemez továbbá néhány, a fordító

tollából származó Baudelaire-fordítást, és megemlíti munkáinak fogadtatását.

Az utolsó nagy egység a *Költő – művész – fordító*, amelyben a fókusz lírai, prózai és drámai szövegek különböző nyelvekre való átültetésére kerül. Az első tanulmány Varga P. Ildikó *Önkultuszépítés mint marketingstratégia. A fordító Vikár Béla* című szövege, melyben a szerző a Vikár Béla *Kalevala*-fordításának sikeréhez hozzájáruló kultuszépítés egy részét vizsgálja. Szó esik elsősorban a Barna Ferdinánd-féle fordítás kapcsán kialakult szójátekéről, ennek nyomán a *Kalevala-Barnevala* szópárról mint egyfajta marketingstratégiáról, valamint arról, hogy ez az opozíció hogyan változik meg fokozatosan. Emellett megjelenik egy, a kultusz szempontjából fontos anekdota, amelyből a nyelvzseni Vikár alakja tűnik ki. Ugyan a szerző megjegyzi, hogy a fordítónak ma élő kultuszáról nem beszélhetünk, arra rámutat, hogy a szövegek népszerűsítésében nagy szerepet játszottak az általa vizsgált történetek.

Ezt a tanulmányt Varga Péter *Jiddis irodalom magyarul az 1940-es évek végén. Különleges sorsú írók és fordítók* című szövege követi. Ennek tárgya a Vihar Béla által szerkesztett *Szovjet-jiddis költészet* antológia, melynek kapcsán a szerző kiemelt figyelmet szentel a szerkesztő egyes szövegekhez fűzött kommentárjainak is, melyek a szerző szerint korszakolási kísérletként is értelmezhetők. A tanulmányban részletes elemzés tárgyát képezi továbbá Vihar Béla *Egy katona megy a hóban* című verse is.

A sort Boka László *Többes keresztúton. A költő-fordító Jékely Zoltán* című írása folytatja. A szerző Jékely fordítói munkásságával kapcsolatban kíván kiegészítésekkel szolgálni a *Keresztút* vizsgálatának mentén, melyet rendhagyó kötetként emel ki. Hangsúlyozza a fordító sajátos erdélyi nyelvezetét, valamint részletesebben kitér néhány – a kötetben megjelent – fordításra is, hol azok erősségére, hol éppen azok gyengeségeire világítva rá. A fordító életművével

kapcsolatban olyan releváns kérdések is terítékre kerülnek, mint a fordító szerepe, a vállalt közvetítés és a tudatos kreatív szabadság.

Ezt követően Egyed Emese *Dikció, kép a színpadra szánt szövegben. Nemes Nagy Ágnes Jean Racine-t fordít* című tanulmányában a költőnő első – Jean Racine *Bajazet*-jéből készült – drámafordítását mutatja be. A szerző kitér a Racine-művek fordításai iránti igényre a korabeli magyar színház keretein belül, illetve az említett dráma keletkezéstörténetére is. Ezt követően részletesen elemzi a Nemes Nagy-féle fordítást, előtérbe helyezve a költőnőnek a fordításban problémát jelenthető kérdésekkel kapcsolatos döntéseit, illetve a főként ezen problémákból adódó esetleges eltéréseket a francia eredeti és a magyar fordítás között.

Bánffi-Benedek Andrea *Partok között: Paul Celan műfordítói stációi* című írásában a szerző áttekinti Celan műfordítói életművét a Leonard Olschner által elkülönített három szakasz mentén. Ezzel egyrészt arra kíván rávilágítani, hogy a fordító munkássága messze túlmutat a lírán, másrészt új irányokat jelöl ki a további kutatásokban. Arra a következtetésre jut, hogy a fordítói megoldások részletesebb vizsgálatához érdemes olyan – elsősorban nem lírai – szövegeket alapul venni, melyek eltérnek a fordító életművében leggyakoribb nyelvpároktól.

Antal Balázs *Maximalista minimalisták: William Faulkner és Cormac McCarthy magyar fordítóiról* című írásában a Faulkner-próza fordítástörténete kerül előtérbe a McCarthy-fordítások tükrében. A szerző elsősorban Géher Isván és Bart István munkáit említi és vizsgálja részletesen a két amerikai író magyar fordításaival kapcsolatban. A szerző néhány szövegrész elemzésén keresztül egymás mellé állítja a két író munkáit, illetve azok magyar fordításait is összeveti úgy az eredetivel, mint egymással.

A fejezetet, egyben pedig a kötetet Balázs Géza szövege – *A kulturális szótárak*

előzményei és formái – zárja, amely a kulturális szótárak keletkezését, típusait és a műfaji sajátosságokat tárgyalja részletesen. A szöveg jellegében, tematikájában és sok más tekintetben markánsan eltér az előző írástól, nem kapcsolódik szervesen sem a fejezet, sem a kötet többi szövegéhez, ami egy tanulmánykötet esetén problémaként vetődne fel, azonban jelen esetben egy konferencia előadásait tartalmazó kötetről van szó. Ami viszont valóban bizonyos szempontból kifogásolható, hogy éppen ez a kötet utolsó szövege. Bizonyos mértékig lekerekíti ugyan a kötetben olvasható rendkívül szerteágazó tanulmányok sorát, hiszen a bevezetőben a kulturális szótárakkal kapcsolatosan olyan gondolatok fogalmazódnak meg, amelyek a fordítás teljes problémakörére vonatkozóan relevánsak – nevezetesen az, hogy a fordítás minden esetben túlmutat a nyelvi síkon, és kulturális keretbe ágyazódik –, viszont a tanulmány további részét tekintve a kötet egészének lezárása kissé hiányosnak és nyitottnak hathat.

A fordító kultúraközvetítő és a csere-folyamatokban kulcsfontosságú szerepe vitathatatlan, ennek ellenére azonban a szakirodalomban gyakran háttérbe szorul a fordító személye, személyes motivációi. Az említett tanulmányok rendkívül széles skálán mozognak, a fordítástudománytól kezdődően, a filológia, az összehasonlító irodalomtudomány és nyelvtudomány, egészen a pszichológiáig több különböző tudományág keretein belül tematizálódnak a fordítással kapcsolatos kérdések. A kötet hiánypótló, az egyes szerzők szövegei nemcsak kiegészítik az eddigi szakirodalmat, hanem továbbgondolásra készítetik az olvasót, és további kutatások lehetséges új irányait is felvetik. A szövegek egytől egyig olyan problémaköröket tárgyalnak, és olyan kérdéseket helyeznek előtérbe, melyek közelebb vihetnek ahhoz, hogy a szerző és az olvasó közötti kapcsolati hálóban láthatóvá váljon a sok esetben őket összekötő fordító személye is.

SALAMON ESZTER-JÚLIA